

DOMJANIĆEVA ŠTOKAVSKA POEZIJA
U KONTEKSTU NJEGOVIH RAZMIŠLJANJA I ZAPISA

Miroslav Šicel

Dilema koja prati svakog istraživača književne umjetnine: koliko je ona sama po sebi — pogotovo kad je riječ o poeziji — dovoljna i dostatna za interpretaciju, odnosno osmišljavanje njezino, kako bi se došlo do »objektivnog« književnopovijesnog suda, a koliko njezinu produbljanju pridonose i izvanliterarni, izvanknjiževno-tekstovni i drugi elementi: vrijeme, životopis autorov, autobiografije, dnevnici i slično — ta se dilema ne može zaobići ni u slučaju Dragutina Domjanića, bez obzira na to što je njegova biografija, slično kao i prijatelja mu Vidrića, posve oskudna i neinteresantna.

Među ponajboljim pjesnicima moderne (a stvaralačkim činom sve do tridesetih godina) Domjanić, koga je, primjerice, Milan Begović smatrao »(...) jednom od najizrazitijih ličnosti u pjesničkoj plejadi moderne«,¹ da bi ga, istodobno, Antun Branko Šimić nazvao »pjesnikom amaterom«, »pjesnikom zabave«, a ne poetom pripadajućim pjesnicima kojima je »poezija njihova i njihov život jedno«,² a Matoš lirikom »vrlo aljkave i nedotjerane forme«, »pogrešnog ritma«, jer »(...) još uvijek pliva i grca u otrcanim epitetima i riječima naše starije poetike (...)«³ — (sve su to kritike nastale u povodu prve Domjanićeve zbirke *Pjesme* iz 1909. godine pisane standardnim štokavskim književnim jezikom) — taj je Domjanić u književnoj povijesti ostao prije svega — sve donedavno — poznat i priznat kao kajkavski pjesnik, usprkos i kasnijim divergentnim kritikama, ali ipak s jednim zajedničkim nazivnikom: kajkavska je njegova poezija bolja od štokavske, to jest, kako to

definira Branimir Donat: — »(...) Domjanić je pjesnik koji je uglavnom pisao pjesme književnim jezikom, ali koji je ostvario poeziju samo onda kad se služio kajkavskim dijalektom (...)« s konačnim zaključkom: »Svijet njegove štokavske poezije gledan iz današnje perspektive (1969) čini nam se siromašan, skučen i neautentičan pa ga s pravom možemo smatrati ne imaginiranim, već samo izmišljenim i to ne s mnogo invencije.«⁴

O štokavskoj se Domjanićevoj poeziji poslije prvih kritičkih reakcija pisanih uglavnom odmah nakon pojavljivanja same zbirke *Pjesme* — poslije nije gotovo uopće više pisalo, ili se doticalo samo marginalno: tri sljedeće njegove knjige kajkavskih stihova gotovo u potpunosti su bacile u zaborav taj prvi i jedini štokavski »kanconjer« Domjanićev.

Točku na i u pristupu cijelom Domjanićevom opusu stavit će, u svom stilu, već 1934. godine Miroslav Krleža poznatom ironijskom konstatacijom: — »(...) Od početka sav zaronjen u blijede i apstraktne sheme, Domjanić se u svojim stihovima više bavi lirskim rekvizitima, kulisama i namještajem svoje lirske pozornice nego jezikom i govorom (...)»⁵

Pa ipak, premda se štokavska zbirka najvećim dijelom zaobilazi u kasnijim osvrtima na cjelokupni pjesnikov opus — gotovo sve interpretacije i misli koje je onako paušalno dao Matoš pišući o toj prvoj knjizi — ponavljaju i variraju u svojim osnovnim ocjenama kasniji interpreti. Matošev sažeti zaključak: — »(...) Domjanić je čovjek kontemplativan, sanjar, ali nije refleksivan. Pjesnik osjećaja, ne misli, senzitiv, ne refleksivan (...) Nije pravi romantični pjesnik (...) izvrstan je slikar hrvatskog pejzaža (...)»⁶ — svi će ti epiteti u ovom ili onom kontekstu biti — i kad je riječ i o ostalim zbirkama — ponovljeni, po prilici kako to u svojoj povijesti hrvatske književnosti zaključuje Dubravko Jelčić da je »(...) Domjanić često intimistički sanjar i otmjeni osamljenik, predan dekadentnim motivima i raspoloženjima (...) Pjesnik duhovnih stanja, često bolećivih i umornih ugođaja (...)»⁷

Međutim, u posljednje vrijeme javljaju se istodobno i neki novi tonovi u pristupu Domjanićevoj poeziji. Tako Ivo Frangeš povlači crtu jednakosti između štokavskih i kajkavskih Domjanićevih stihova tvrdnjom kako je — najprije općenito uzevši — »(...) Domjanić, koji mnogo potičaja duguje Vidriću, niti je vidrićevski sažet, niti nazorovski zvučan. Bolećiv, zbunjen i introvertiran, smatrajući da je 'vulgarni' 'svakodnevni' život zapravo sudar profinjenosti s prostačkom bezobzornosti (...)« da bi zatim zaključio: (...) Domjanić je od tog

— po vlastitom uvjerenju neizbježnog nesporazuma — načinio prvu zakonitost svog lirskog svijeta (*Pjesme*, 1909).«⁸

Sličnu tezu o jedinstvu, čak o većoj vrijednosti štokavskih stihova — u poetološkom smislu — između ove prve, štokavske zbirke pjesama kao izvornog nadahnuća i svjetopogledne inicijalne i emocionalno-misaone opstojnosti, i sljedećih kajkavskih zbirki istakao je u svojoj monografiji i Ivo Kalinski: — »(...) Premda je u cjelokupnom mu štokavskom poetskom podatku s manje uspjeha uspostavljao poetsku cjelinu, čak je i iz tog konteksta strogi Krleža ipak izdvojio iznimnost pjesme KAP, u kojoj se doista iskazuje usklađenost motivskog ideograma i ritmičkog toka. Čak bi se moglo reći«, nastavlja Kalinski »kako se u toj pjesmi razaznavaju oni budući, kasniji kajkavski poetološki obziri: tišina i suzdržanost za postizavanje efekta u atmosferi slike, čudesnost jednostavnosti što se — oblikujući vodene kapi — preoblikuje u mozaik sklada, ljepote (...).«⁹

Konačno, u jednoj od najsustavnijih analiza Domjanićeve i štokavske i kajkavske poezije Cvjetko Milanja uvjerljivo dokazuje ne samo da je i jedno i drugo pjesništvo podjednako vrijedno (u estetskom smislu), već da je štokavska poezija i bolja od kajkavske. Tvrdeći kako »(...) Domjanićevo i štokavsko i kajkavsko pjesništvo nije uputno dijeliti na dva zasebna korpusa, to više što im je u 'pozadini' ista poetika, što će reći sličan motivski i tematski repertoar i slične izražajne značajke te govorne radnje, navlastito eufonijski efekt i verlenovska koncepcija pjesništva (...)«, Milanja će kategorički utvrditi da je Domjanićevo kajkavsko pjesništvo slabije od štokavskog (...) onim dijelom opusa i onom strukturnom fakturum kada se to pjesništvo poetički »stanjuje« na određenu varijantu pučkosti i naivnosti, doslovnosti, izjavnosti i apelativnosti, u sadržajnoj razini crpeći zavičajni mikrolokalni areal i njegove figure svakodnevnosti sreće, a u izražajnom sloju folklornu matricu »izvornosti« i »čistoće«,¹⁰ dok je štokavsko »instaliralo njegovu poetiku«, naime »(...) tom je prvom zbirkom pjesama (*Pjesme*, 1909) Domjanić ostvario i stilsku paradigmu i svjetonazorsku ideju ili, drukčije rečeno, svoj simbolističko-secesionistički stil i svoj melankolični pesimizam (...).«¹¹

Sažeto u jedno: na prvi pogled sve je to doista tako u Domjanićevoj poeziji kako su to njegovi kritičari najvećim dijelom isticali: i poetski motivi iz prve zbirke, svedeni uglavnom na prirodne flora fenomene: glicinije, ljubice, magnolije, zatim nokturna, šutnje, slutnje i prikaze, plain aere, menuete, parkove i bijele stazice i krinoline, te stalne evokacije prošlosti, da dalje ne nabrajamo, prisutne naglašeno i u ostalim kajkavskim zbirkama, pa se nije teško složiti s Krležinom tvrdnjom

kako je »(...) Domjanićev lirski profil ostao (je) od početka nepromijenjen. Pjesnik koji je propjevao koncem prošlog stoljeća, ocrtao je svoj lik već prvim stihovima tako izrazito da sav njegov stvaralački napor za trideset godina nije nego odjekivanje prvih ritama i preludiranje prvih inspiracija (...).«¹²

Iako je neosporiva činjenica da je kajkavska poezija Domjanićeve, posebno njezino motivsko-tematsko određenje, bila izravni nastavak na već uspostavljenu poetiku pjesnikovu u štokavskim stihovima, postavlja se pitanje zašto je onda kritika zanemarivala prvu zbirku na račun kajkavskog opusa. Jedan od mogućih odgovora mogao bi biti: veća muzikalnost kajkavske riječi, njezina »pjevnost« i lakoća recitatorske prilagodbe, a prije svega ponovno otkrivanje kajkavske riječi kao estetske kategorije, ostavilo je već trag ne samo u čitalačkoj publici nego i književnoj kritici, premda je u poetološkom smislu sva proizišla iz prvih nadahnuća Domjanićevih uokvirenih u korice prve, štokavske zbirke pjesama.

Otkrivajući pomalo klišeiziranim pristupom pjesnikov duševni »aristokratizam«, pseudoromantičarski, plačni sentimentalizam i heraldičko njegovo evociranje prošlosti, te, posebice, naglašavajući pjesnikovo bježanje u vlastitu nemoć i apstrakcije snova — kritika je manje-više ostajala na analizi tematsko-motivskog sloja, a zapostavila formalno-stilski sloj Domjanićeve poezije.

Međutim, moguć je i drugačiji pristup Domjanićevoj štokavskoj poeziji od onog dosadašnjeg, i to »oslobađanjem« njegovih tematskih preokupacija od zadane poetološke forme (»lirskih rekvizita, kulisa i namještaja«!) te spoznaje kako je m i s a o (a to je vidljivije u štokavskoj negoli u kajkavskoj varijanti njegove poezije) prevladavala šablonizirane formalne okvire i slike. Drugim riječima, »sadržaj« je bio važniji od »forme«, a slabost kajkavskih stihova upravo je proizlazila iz toga što je Domjanić dopustio da ga u njima prevlada izmišljeni rekvizitarij (čak i kad je riječ o pejzažu!) koji je nerijetko ostajao sam sebi svrhom.

Tu tezu da je Domjanić u svojoj štokavskoj zbirci više naglašavao misaonu komponentu od impresionističke podupire i prije nekoliko godina objavljena dešifrirana rukopisna ostavština njegova pod naslovom *Razmišljanja i zapisi*, kao i korespondencija s prijateljem dr. Vladimirom Šifflerom, varaždinskim apotekarom, a koju su priredili i objavili, te predgovorom i komentarima popratili Ivo Kalinski i Josip Pandurić.¹³

Riječ je o sačuvanim Domjanićevim pismima što ih je tijekom 1906. i 1907. godine upućivao spomenutom Vladimiru Šiffleru, te o bilježnici u koju je — gotovo

dnevnički — ali povremeno od 20. ožujka 1907. do 18. veljače 1908. unosi svoja razmišljanja, filozofske refleksije, gnomska izricanja svojih (možda i prepisanih?) sentencija u širokom rasponu od istočnjačkih (budističkih!) do ničeanskih i šopenhauerovskih filozofskih premisa u neprestanoj kontrastnoj varijanti: dobro-zlo, racionalno-iracionalno, vječnost-prolaznost, duh-tijelo, istina-privid — a sve to upravo u vrijeme nastajanja prve i jedine štokavske zbirke *Pjesme*.

Što se tiče pisama,¹⁴ ona su interesantna utoliko što govore o Domjanićevev odnosu prema spiritizmu i mistici uopće, u vrijeme kad je aktivno sudjelovao u nekim spiritističkim seansama krajem 1906. godine zajedno s Lackom Vidrićem. Prema onome što piše Šiffleru, Domjanić tada u spiritizmu vidi jedinu mogućnost ljudske neprolaznosti, bez obzira na tjelesnu smrt. To je, u biti, smatra Domjanić, oblik vjere koja je »posljedica nužde da priznaš vječnost duše, jer inače — sve skupa nema smisla« — zaključuje pjesnik. — »I ako vjeruješ da je ona (tj. duša, op. moja) m i s a o koja se zvala čovjek onaj dio vječne ljubavi uvijek uz tebe, nije li to utjeha?«, pita se dalje Domjanić. Međutim, spiritizam kao »materijalizacija« mističnosti, baš kao i sama mistika, vrlo brzo, već polovicom 1907. više za Domjanića ne egzistiraju kao »nešto«, kao tajanstveno, nepoznatljivo što upravlja ljudskim sudbinama: — »(...) Meni mistika više nije mistična«, jasan je Domjanić u pismu od 11. rujna 1907. da bi već 4. studenoga decidirano napisao: — »Ne spiritiziram uopće. One petljanije sa stolovi ne radim, a ona inteligencija koju slušam (riječ je, očito o m i s l i, o svojevrsnom raciu, op. moja) viša je nego zvonik zagrebačkih crkava« — zaključno će reći Domjanić.

Upravo u to vrijeme kad završava svoju relativno kratku fazu prepuštanja spiritizmu, odnosno misticizmu kao svojevrsnom životnom svjetonazoru — Domjanić piše svoje »dnevničke« zapise iz kojih čitamo čitav spektar različitih razmišljanja, rekao bih »intelektualiziranja« o životu. Ključne su riječi, nositelji Domjanićevih sentencija: d u š a i m i s a o.

Duša je neupitno shvaćena kao temeljni element ljudskog postojanja, bit samog »višeg« života, matoševski rečeno (»jer ljepše je sanjati, makar o djetinjastom, nego živjeti u prostom materijalnom predajnom životu«), budući da »krzno čini životinju, a čovjeka duša«, pa stoga — poručuje Domjanić — »čuvaj smisao sebe i svrhu: dušu«. I dok je duša srž čovjekova identiteta i neprolaznosti, budući da »duša nije smrtna, nastala je kad i svemir«, Domjanić istodobno uz pojam duše veže i m i s a o kao njezino utjelovljenje i realizaciju u r i j e č i: — »(...) Riječ neka bude misao koja ima preći u drugu dušu, a ne samo zvuk koji mine.

Riječ neka bude misao u zvuku« — zaključak je Domjanićev. Misao je, zapravo, čovjekova brana od neobuzdanosti i pretjeranosti emocija, od putenosti, jer je ona »kvar duhu«: »(...) harmonija mira i prosvjetljena spoznaja smiju biti uzor, samo ne dati se strasti prevladati« — upućuje nas autor.

Domjanić definiciju misli i riječi (riječi kao odzvuka misli!) različito varira. Dovoljno je citirati samo nekoliko primjera:

- »I misao ima biti samo oruđe za život, tj. za napredak.«
- »A nije nikad nitko pitao: zar nije misao — misao sve? sve. I ona probija tunele, i ona ubija stotine milijuna, i ona stvara ljubav i laž. Misao.«
- »Valovi se razbijaju o obalu, a misli o neizvjesnost.«
- »Koliko malih sanja čini jednu deziluziju, koliko velikih razočaranja jedno iskustvo, a koliko iskustava jednu misao« — i tako dalje.

Interesantno je, nakon svega, vidjeti kako u okviru ovakvih općih, »egzistencijalnih« razmišljanja Domjanić objašnjava problem i uopće ulogu umjetnosti u životu čovjekovu. — »Umjetnost misli oplemenjuje« temeljna je teza autorova, istodobno naglašavajući usku povezanost umjetnosti, to jest ljepote i misli s osjećajem b o l i: — »Kroz muke postaješ velik, kroz boli naučiš misliti«, ili: — »Biti dijete, to je sveto. Biti dijete koje sve samo srcem spoznaje, to je sreća, a drugo je bol. Tražiti ponore misli, to je bol koja umire kad umire i srce.«

Zaključak nas vodi spoznaji, nazovimo to tako, Domjanićeve poetike umjetnosti: — »(...)Što je savršeno nije lijepo, jer nema mjere za nj, a svako zlo ima nešto ljepote, to jest bol ima ljepote. Jer dok nema bola, nema ni osjećaja ljepote« — misao je koju je, sjetimo se, Antun Barac primijenio u monografiji o Vidriću riječima: »Velike umjetnosti nema bez jakoga bola«,¹⁵ pjesniku koji je nesumnjivo utjecao na Domjanićevo stvaralaštvo.

Domjanić, objektivno govoreći, nije od slijeda svojih razmišljanja napravio nikakav sustav, ni poetički, ni svjetonazorski. Sve su to samo porazbacani iveri njegove istine (u kojoj odjekuje atmosfera i duh našeg modernizma), ali se ipak nazire njegovo temeljno shvaćanje smisla života kao boli koja rađa produktivnu misao, a umjetnost je ta koja tu misao oplemenjuje.

Idući tragom ovih Domjanićevih razmišljanja i zapisa i njegova štokavska poezija, i ne samo ona iz zbirke iz 1909. godine, nego i onih kasnijih izdanja, nadopunjavanih novim stihovima u *Izabranim pjesmama* iz 1924. (s poznatim predgovorom Vladimira Lunačeka) te u zbirci *Pjesme* iz 1933 — ne čita se samo

kao isključiva poezija slikarskog impresionizma ili površinskog pejzažizma, i nije samo slatkorječiv i nostalgični sanjarski plač nad prolaznošću s evokacijama zamišljene i nestvarne arkadijske prošlosti. Već sami naslovi pojedinih pjesama upućuju nas i na drugačiji doživljaj te lirike u kojoj ne samo da ima i snažnih socijalnih akcenata, nego i izrazito misaonih egzistencijalnih motiva na kakve nailazimo i u njegovim *Razmišljanjima i zapisima*: »Umiranje«, »Pokop«, »Na tuđem grobu«, »Teške misli«, »Tjeskoba«, »Život«, i tako dalje. Sve to govori da Domjanić — makar je i Krleža u pravu kad kaže da nerijetko stvara »lirske rekvizite, kulise i namještaje« — no to se, posve sigurno, više odnosi na kajkavsku poeziju. A kad je riječ o štokavskoj, onda su većinom ti rekviziti samo okviri unutar kojih pjesnik ne stvara tek ugodajnu atmosferu, nego i svoja dnevnička razmišljanja pretvara u intelektualističko-analitičke gnomske stihove. Samo nekoliko primjera dovoljno govori o tome:

Vijek je karneval,
Život i smrt gle grle se divlje,
Vječno — uz kletvu i molitvu našu (Šampanjac)

ili

Otkrij tu nesretnu tajnu, što život
Mi razara kradom,
Ispunja dušu mi čežnjom, i strahom
I nemoćnim jadom
(Tajna)

ili:

Vječna je smrt, ona mladost briše,
Život nam bio pun nada i jada,
Pauka mreže sve prekriše sada.
Zar je to svrha — i ništa više?!
(Starinska pjesma)

Nisu li to stihovi koji govore i o drugačijem Domjaniću od onog kakav nam se prikazuje u svojoj kajkavskoj poeziji, u kojoj ga melodika kajkavske riječi prečesto zavodi na klišeizirane forme: u isprazni z v u k, a n e m i s a o n u riječ! Zato mu je štokavska poezija produbljenija, moglo bi se reći iskrenija i kreativnija, možda formalno, u ritmu i rimi, neuglađenija od kajkavske, ali u svojoj sadržajno tematskoj vertikali uvjerljivija i dublja.

Napisao je Domjanić i jedan vrlo samokritički četverostih: »Ne vjeruj pjesmama. Ima ti priča / Slatkih ko miris, od šapta su tiše/, Maštanja ljetnog su podneva sparnog / Besvijesno ruka ih pjesnika piše« (Ne vjeruj). Ima i toga: no to vrijedi ipak za veći dio kajkavskih negoli štokavskih stihova: njegova štokavska pjesma KAP, koju je i Krleža zapazio, u smislu pojmovnog tipa poetske riječi, a ne tek dojma i slikovne nijanse, dobra je, u određenom smislu, prethodnica Cesarićeva SLAPA, kao što mu je i većina štokavskih stihova više bliska promišljajnom negoli slikovnom pjesništvu modernističkog razdoblja hrvatske književnosti.

BILJEŠKE

¹ Milan Begović, »Domjanićeve Izabrane pjesme«, *Obzor*, Zagreb, 10. IV. 1925.

² Antun Branko Šimić: »Lirika Domjanićeve«, *Vijavica*, I, Zagreb, 1917.

³ Antun Gustav Matoš, »Pjesme Dragutina Domjanića«, *Narodne novine*, LXXV, Zagreb, br. 133, 134, 1909.

⁴ Branimir Donat, »Dragutin Domjanić«, u knjizi: *Vidrić, Domjanić, Nikolić*, Izdanje *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 74, Zagreb (predgovor: str. 85–90), 1970.

⁵ Miroslav Krleža, »Dragutin Domjanić«, *Danas*, I, knj. I, Beograd, br. 2, 1934.

⁶ Citirani članak.

⁷ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*. Izd. P.I.P. (Pavičić), Zagreb (str. 200–201), 1997.

⁸ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Izd. Nakladni zavod MH — Cankarjeva založba, Zagreb–Ljubljana (str. 256–257), 1987.

⁹ Ivo Kalinski, *Poetika i jezik kajkavskih pjesama Dragutina Domjanića*. Izd. »Kajkavsko spravišće«, Zagreb, 1988, 96. str.

¹⁰ Cvjetko Milanja, »Domjanićevo štokavsko i kajkavsko pjesništvo«. *Umjetnost riječi*, XLIII, Zagreb, br. 1, str. 1–16, 1999.

¹¹ Isto.

¹² Citirani članak.

¹³ Rukopis Domjanićevih *Razmišljanja i zapisa* nalazi se u Hrvatskom državnom arhivu, Zagreb, i u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb. Knjiga *Razmišljanja i zapisi* objavljena je u Sv. Ivanu Zelini — Zagreb, 110. stranica, 1996.

¹⁴ Korespondencija sa dr. Vladimirom Šifflerom nalazi se u Zavodu za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb.

¹⁵ Antun Barac, *Vidrić* (monografija). Izd. Matica hrvatska, Zagreb, 1940, 140 stranica.